

חינוך לחיים משותפים בישראל

מרים דרמוני שרביט

ראש צוות אזרחות, חינוך אזרחי וחיים משותפים, המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח)

"למה אתם מחנכים לשנאה?" - שאלה מנהלת יהודייה את העמיתים ממזרח ירושלים באוקטובר 2015 בראשית התוכנית "לימוד משותף - בתי ספר ירושלמים מתחברים ללמידה". ומיד הגיעה השאלה הנגדית של מנהלת ממזרח ירושלים: "למה אתם הורגים לנו את הילדים?" נקודת מוצא זו אינה חריגה בשדה החינוך לחיים משותפים. ההקשר הביטחוני תמיד משפיע על אנשי החינוך הנפגשים, ואלה היו ימים קשים וטעונים מאוד בעיר המורכבת ביותר.

אם כך, כיצד מצליחים, מנקודה מוצא כזו, ליצור דיאלוג מכבד ומעמיק, ומוטיבציה לפעול יחד בשדה החינוכי? כיצד הצליחו מנהלים של בתי ספר אלה, למרות "המצב", להביא נציגות של מורים שלהם לתהליכי דיאלוג דומים על מנת שיחדיו יגבשו יוזמות של לימוד משותף המביאות בחשבון צרכים ומוטיבציות מגוונות?

זה שש שנים משקיע צוות אזרחות, חינוך אזרחי וחיים משותפים מאמצים ומשאבים כדי לפתח מתודולוגיה אשר תניב שותפויות חינוכיות בנות-קיימא בין בתי ספר מזרמי החינוך השונים בישראל. לא ארחיב כאן את הדיבור על הצורך האקוטי בטיפוח לכידות חברתית, וגם לא אחזור על הערכים הדמוקרטיים שצריכים להיות היסודות של השותפות הכלל-ישראלית. אפילו לא אתייחס לנאום "השבטים" המכונן של הנשיא ריבלין ולמנגנונים שהציע לשיפור מצב היחסים (ביטחון בזהות של כל קבוצה, אחריות משותפת, שוויון והוגנות, גיבוש של ישראליות משותפת) - על אף שכל אלה חשובים וחיוניים מאוד. כאן אתמקד בהצגה תמציתית של המתודולוגיה החינוכית שפותחה במרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח), ואומצה על-יד המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך.

מתודולוגיה זאת משלבת בסיס תיאורטי ויישום הרעיונות עם מאות מורים ומנהלים במסגרת הכשרות המשלבות שית, הכרות עם משאבי הוראה שפותחו במט"ח, התנסות עם תלמידים, וחשיבה רפלקטיבית עם עמיתים על בסיס התנסויות אלה.

המצע התיאורטי

כבר ב-1954 טען גורדון אולפורט, במסגרת ה-Contact Theory, שמגע בין קבוצות השרויות בקונפליקט עשוי לצמצם דעות קדומות ומתחים אם מתקיימים ארבעה תנאים: סטטוס שווה, מטרת-על משותפת, שיתוף פעולה (תוך שימת דגש בקשר מתמשך וקבוע), ותמיכה ממסדית. חלפו יותר מ-60 שנה מאז פירסם אולפורט את מסקנותיו, ובכל זאת מחקרו לא איבד דבר מהרלבנטיות שלו.

תומאס פטיגרו העמיק והרחיב את הבסיס של אולפורט, והמיע להוסיף עוד נדבכים: למידה על הקבוצה השנייה (outgroup); הערכה מחודשת של הקבוצה העצמית (ingroup); וכן טיפוח קשר רגשי עם פרטים בקבוצה השנייה (נערכו מחקרים רבים על השפעת קשרים ידידותיים על התפיסות כלפי הקבוצה השנייה). דניאל בר-טל חקר את תפקיד האמונות החברתיות בהקשר של סכסוך עיקש, ומסקנותיו תרמו רבות לפרקטיקות החינוכיות שלנו.

אולם, מי שהאיר את עינינו ועיצב את דרכנו הלכה למעשה הוא דן בר און, אשר פיתח וחקר את הגישה הנרטיבית. גישה זו תומכת בכך שכל צד יכיר בעובדה שהקולקטיב האחר מחזיק בנרטיב בעל ערך ומשמעות, וייתן לגיטימציה לכך. הדרך למתן לגיטימציה זו עוברת בהקשבה לסיפורים אישיים, שכן יש בכוחם של הסיפורים האישיים לבסס תחושות הדדיות חיוביות ואמפתיה. ההקשבה ההדדית והאמפתיה ההדדית, הנוצרות בתגובה לסיפורים האישיים, סוללות את הדרך להקשבה אמפתית. לסיפור של הצד האחר

בשיח בין שני צדדים השרויים בעימות אפשר לזהות כמה שלבי התפתחות עיקריים:

- א. שיח אתנוצנטרי, שבו כל צד מתחפר בעמדה שלו בלא להתייחס לצד האחר;
- ב. האשמה והתנצחות;
- ג. התחלת ההקשבה לאחר;
- ד. הרגע הדיאלוגי - השלב שבו נוצרת אמפתיה, ומשמעותו היא רגע של הבנה רגשית וקוגניטיבית (שכלית), שבו יש מפגש אמיתי של שונים הנותנים לגיטימציה זה לנרטיב של זה.

המודל החינוכי: "לימוד משותף - בתי ספר מתחברים ללמידה"

ההשראה לתוכנית "לימוד משותף" מגיעה מהניסיון החינוכי שפיתח בצפון אירלנד, מדינה שסבלה מקונפליקט אלים בין קתולים לפרוטסטנטים, טוני גלגר מאוניברסיטת קווינס. הדברים מובאים בספרו הדן בחינוך המשותף שם נוכח החברה המשועתת:

Shared education in Northern Ireland: school collaboration in divided societies.

תוכנית לימוד משותפת לערבים וליהודים בישראל מבוססת על עקרונות הלימוד המשותף בצפון אירלנד, תוך התאמה והתייחסות למאפיינים הייחודיים לישראל:

- הסכסוך הישראלי-פלסטיני משפיע על מערכת היחסים בין יהודים לערבים בישראל.
- הפרדה בין היישובים ובתי הספר היהודיים לבין מקביליהם הערביים ומרחק הדורש הסעות ותיאומים.
- מחסום השפה: השימוש בשתי שפות, עברית וערבית, מעמיק את ההבדל, את אי-ההבנה, ואת הפער בין הקבוצות.
- פערים כלכליים חברתיים: בישראל קיימים פערים כלכליים וחברתיים בין יהודים לערבים.
- רגישויות הנובעות מכלליים דתיים.

להלן שלבי המודל החינוכי:

שלב ראשון: הכשרת מורים ומנהלים

בשלב ראשון, ולפני שמתחילים לעבוד עם התלמידים בכיתות ובבתי הספר, חייב להתקיים שלב מקדים - הכשרת המנהלים והמורים.

הנחות היסוד:

- מורים הם סוכני השינוי שבאמצעותם ניתן להוביל לימוד משותף.
- כדי שהמורים ילמדו את התלמידים לטפח מיומנויות רגשיות, חברתיות ואזרחיות, עליהם להתנסות באותן מיומנויות בעצמם בשלב ראשון.
- מנהלים ומורים צריכים להכיר לעומק את נושאי התוכנית: זהות, רגשות בסכסוך, ידע על היחסים, והתמודדות עם אתגרים.

- כדי לקיים מפגש בין התלמידים, על המנהלים והמורים להכיר לעומק את השותפים שלהם מהקבוצה השנייה באמצעות דיאלוג וסדנאות דינמיות, בשילוב עם עיסוק בנושאים הפדגוגיים הקשורים ללימוד המשותף.

שלב שני: עבודה חד-לאומית עם התלמידים

א. חיזוק תחושת השייכות והזהות של התלמידים בכיתה

הנחת היסוד: תלמיד שמרגיש נוח ובטוח בזהות והשייכות שלו לכיתה יהיה פנוי ויוכל לקבל את האחר.

ב. שיח אמפתי בכיתה

בשלב זה, המטרה היא לקדם מיומנויות רגשיות וחברתיות, ולטפל בפשטנות הרגשית המאפיינת תוכניות של חינוך לחיים משותפים ולימוד משותף.

הנחת היסוד: לא ניתן להתעלם מרגשות המלווים את המפגש בין הקבוצות. דיון פתוח ושיתוף ברגשות הם מפתח בדרך לשותפות משמעותית.

ג. ההיבט הקוגניטיבי

ניתן להקדיש זמן להיבט הקוגניטיבי, וללמד על הסכסוך ועל הערבים אזרחי ישראל בהתאם לגיל התלמידים.

הנחת היסוד: חוסר ידע ובורות עלולים לגרום להכללות, דעות קדומות, פחד ושנאה. ידע הוא צעד חשוב בדרך לשותפות בין הקבוצות.

ד. קבלת האחר והשונה

הנחת היסוד: אחרי שהתלמידים חיזקו את תחושת הזהות והשייכות, טיפחו מיומנויות רגשיות וחברתיות, והבינו טוב יותר את המציאות הסובבת אותם, ניתן ומומלץ לעסוק בקבלת האחר והשונה.

שלב שלישי: ההיבט ההתנהגותי – לומדים ביחד

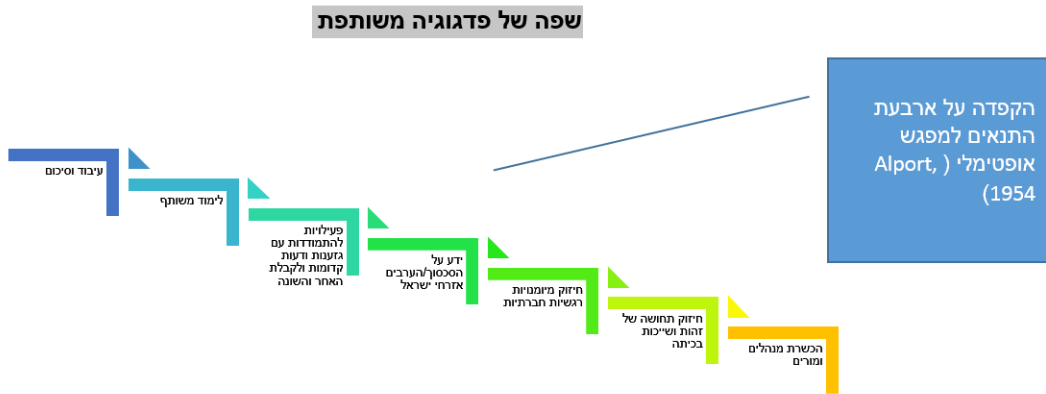
הנחת היסוד: הלימוד המשותף הוא המענה להיבט ההתנהגותי – מה ניתן לעשות כדי לשפר את היחסים בין הקבוצות.

רוב אנשי החינוך חשים תשוקה של ממש לתחום הדעת שהם מלמדים. לכן, במקום לנסות להכניס את הלכידות החברתית בצורה מאולצת-משהו לתוך השיעורים שלהם, הם פועלים ברוח המוטיבציה הטבעית של המורים: העניין בהוראה איכותית של תחום הדעת, והציפייה לשיפור הישגיהם של התלמידים. עניין זה מתחזק עוד במקצועות הליבה בעלי הסטטוס הגבוה, שכן הצלחה במקצועות אלה מאפשרת התפתחות רצויה בחינוך העל-יסודי והשתלבות בהשכלה גבוה.

בשל המגורים הנפרדים והקושי במימון ההסעות, חשוב מאוד פיתוח של סביבות מקוונות המעודדות לימוד משותף. התיקשוב מאפשר גם לימוד חוצה-זרמים, כמו למשל בתיכון הווירטואלי שבו לומדים תלמידים מכל זרמי החינוך מתמטיקה, כימיה, פיסיקה וגם אזרחות – בהיקף מוגבר.

שלב רביעי - עיבוד

הנחת היסוד: אצל התלמידים התחולל תהליך משמעותי; חשוב להקדיש זמן ומחשבה לרפלקציה ולחשיבה על התהליך.

כאן המקום להציג חמש תובנות מצפון אירלנד. במרוצת השנים, ובעקבות עריכת מחקרים אקדמיים, בלטו בצפון אירלנד חמש תובנות מובהקות אשר מבטיחות הצלחה של שותפויות בין בתי הספר:

העצמת מורים ומנהלים – כדי ששותפות תצליח, יש צורך בבניית יחסי אמון איתנים מספיק כדי שיעמדו באתגרים שמזמנים החיים בסביבה מסוכסכת. לכן יש צורך בהשקעה בשיח מעמיק על הסכסוך מבחינת העובדות היסטוריות והרגשות של הצדדים. את היחסים האלה יש "לתחזק" באמצעות סמינרים, סיורים לימודיים ומפגשים פדגוגיים בתחומי הדעת.

פתרונות מותאמים – המנהלים והמורים של בתי הספר יודעים הכי טוב מה הן הסוגיות הלימודיות שיאפשרו לימוד משותף במיטבו מבחינה פדגוגית, ויסייעו לקבל את תמיכה ההורים במהלך זה. לפעמים, המוטיבציות שונות, אבל בכל זאת ניתן למצוא מטרה משותפת.

התמקדות במקצועות ליבה – מקצועות הליבה (שפת אָם, מתמטיקה, מדעים) הם מקצועות ממיינים, והצלחה בהם תאפשר קבלה לבתי ספר טובים, ציונים טובים בבחינות הבגרות, ובהתאם – קבלה ללימודים אקדמיים. לכן, השקעה בפיתוח מקצועי בתחומים אלה במסגרת הלימוד המשותף מאפשרת שיפור הוראה גורף בבתי הספר של השותפות. זהו גורם מוטיבציוני עבור המורים של מקצועות הליבה והורי התלמידים גם יחד.

מגע קבוע, רב-ערוצי ומתמשך – כמו בכל מהלך חינוכי, המפתח להצלחה הוא העקביות. ככל שהלימוד המשותף הופך להיות שגרתי וממוסד בבתי הספר של השותפות, כך ייטב. ככל שנוצרת מסורת של טקסים וטיוולים משותפים, או תוכניות התנדבות משותפות, כך ייטב. ככל שיש משבצות קבועות במערכות של בתי הספר וגם זמן קבוע לתכנון מורים, השותפות הופכת לחלק אינטגרלי מליבת בתי הספר של השותפות.

רווחים חינוכיים, כלכליים, חברתיים – מאחר שלבעלי עניין שונים יש מוטיבציות ואינטרסים מגוונים, נמצא שככל שיש שילוב בין שיפור הישגים, תועלת חומרית לבתי הספר וצמצום הניכור בין הקבוצות, כך הופך הלימוד המשותף לחלק ממערך החינוך הכולל.

בצפון אירלנד נחקק במרץ 2016 חוק הלימוד המשותף, אשר מקצה משאבים לכל בית ספר המעוניין ליזום תוכנית של לימוד משותף – ובכך הושלם המהלך להשגת התמיכה הממסדית.

במקום סיכום

כל עוד לא תהיה נכונות אידיאולוגיית של משרד החינוך לטפח חינוך לחיים משותפים, וכל עוד לא תשרור ההבנה שדמוקרטיה וחיים משותפים הם כלים לקידום הטוב המשותף – ולא אג'נדה של צד אחד של המפה הפוליטית, קשה יהיה לצפות לשינוי מערכת. בעת הזו נדרשת עבודה מעמיקה וטובה יותר בין ארגוני החברה האזרחית לבין משרד החינוך, שבמסגרתה יוגדרו היטב את התפקידים של שני הצדדים. משרד החינוך יתמקד בקביעת מדיניות, רגולציה, ניטור תוכניות קיימות, ומינוף ותיקצוב של התוכניות אשר יוכח כי הן מועילות, וארגוני החברה האזרחית יפעלו במסגרת המדיניות הממלכתית שתוגדר, ויתמקדו בהפעלת תוכניות פיילוט המגובות בוועדות היגוי ובתוכניות הערכה.